

Kiezen voor het leven, tegen de dood in.

Gisterochtend keek ik met wat weemoed in het hart naar de zwartgeblakerde dahlia's in mijn tuin. Het hele herfstseizoen lang hebben ze ons verblijd met een feest van kleur en licht. Ondanks enkele haastig bijgehaalde plastic zeilen als bescherming, hebben ze de eerste echte nachtvorst niet kunnen trotseren. De winter komt naderbij, onontkoombaar.

Straks zullen we zingen: 'Zwemmen en varen, lopen de branding in, lopen maar lopen, over de zee'.

In de bijbel – zo weten we - staan grote massa's en oppervlaktes van water voor chaos en alles wat het leven kan bedreigen. Zwemmen en varen, leven en overleven, is dus: leven tégen de dood in. Lopen de branding in, de chaos trotseren, een halt toeroepen aan alles wat het leven dreigt te beschadigen en te verminken. Niet vluchten dus, niet wegkruipen uit angst, niet blijven drentelen op het strand.

Om het indrukwekkende en veelzijdige kunnen van de mens bij dat zwemmen en varen te illustreren, gebruikt Oosterhuis in zijn lied vele beelden van leven: zaaien en wachten, spinnen en naaien, huizen bouwen, spreken en denken, vindingrijk zijn en genezen, spelen en zingen, harten ruilen...

En toch. Bijna elke strofe van het lied loopt uit op de vaststelling dat we uiteindelijk niet aan de dood kunnen ontsnappen. De mens zou – als hij kon kiezen – nooit zelf de dood bedenken. Hij kan immers de dood niet genezen, niet ontspringen, niet ontkomen. Mensen kunnen hoogstens – met zijn tweeën of met zijn allen – 'even, - even de nacht ontkomen'. Even een plastic zeil bijhalen dus.

Dat is de tragiek van het menselijk bestaan. Wat moet een mens daarmee, wat doet dat met zijn levensvertrouwen, wat doet dat met zijn godsvertrouwen?

Niet enkel in het lied 'Zwemmen en varen', maar in heel het poëtische oeuvre van Oosterhuis zijn leven en dood thematisch met elkaar verweven, als schering en inslag. Nooit heeft me dat sterker geraakt dan in het Lied 'ik droomde U', dat we zojuist hebben gezongen. Het lied begint met sterke beelden van leven en (naïef?) godsvertrouwen ... Echt leven is kunnen leven in vertrouwen, is zich gedragen weten, gekend, bemind en getroost. 'Gij hebt onze ziel afgestemd op geluk'. Maar de meeslepend-lieflijke melodie die al deze beelden vergezelt, komt op het einde onder een paradoxale spanning te staan en krijgt een bittere bijklank, wanneer de laatste tekstregels worden gezongen tot driemaal toe: 'en laat mij vallen in de dood, hoe zou ik weten wie Gij zijt'.

Een hele periode, volgend op het 'vallen in de dood van mijn ouders', kreeg ik deze noten niet meer uit mijn keel geperst, en dacht verstomd: hoe kan je dat nu zomaar zingen? De dood, zeker de dood van onze geliefden, bedreigt onze levenszin en doet ons godsvertrouwen wankelen. 'Waar zijt Gij, nu ik oud en wijs, niet weet hoe ik mij houden moet?'

In de laatste aflevering van het Canvasprogramma 'Wanderlust' spreekt de jonge filosofe Alicja Gescinska met de bekende en geëngageerde danseres, choreografe, schrijfster en cineaste Lydia Chagoll (°1931), oud en wijs geworden. Als joodse tiener en vluchteling kwam zij tijdens de tweede wereldoorlog met haar moeder en zuster gedurende drie jaar terecht in verschillende Japanse concentratiekampen in Nederlands Indië. Op een bepaald moment tijdens het interview bewonderen beiden een beeldje van twee geliefden in een tedere omhelzing, dat Chagoll samen met haar inmiddels overleden man Frans Buyens 'la tendresse' had gedoopt. Dan vraagt de filosofe of ze hoopt ooit op een dag elkaar opnieuw zo te kunnen omhelzen. Chagoll reageert met een spontaan: "Zeg, ga nou gauw heen, dood is dood, hé!". Dood is dood, er blijft niets over. De volkomen discontinuïteit. Het siert de mens niet om zichzelf daarover iets wijs te maken, te vluchten in 'wishfull thinking'. En de vijftachtigjarige Lydia danste de hele uitzending door verder, als een heroïsch en onverzettelijk protest tegen de onverbiddelijke en onvermijdelijke logica van de dood in, als een ode aan de tragische, want eindige schoonheid van het leven. Dansen is haar manier van 'over de zee lopen'. Dansen is trouwens een veel beter idee - als je het mij vraagt- dan zoals de held Sisyphus telkens opnieuw een zware steen de heuvel op te sjouwen. "We komen en we gaan, en terwijl we hier zijn, kunnen er beter maar het beste van maken."

Wat een contrast tussen deze moedige nuchterheid van Chagoll en de zalvende uitlatingen, gehoord naar aanleiding van de dood van de ei zo na onsterfelijke Marc Sleen. Hij zou immers volgens sommigen in de hemel worden opgewacht, niet met rijstap en gouden lepeltjes, maar met een grootse wafelenbak. Voor alle zekerheid werd die wafelenbak dan toch maar hier in het aardse Hoeilaart georganiseerd. Merkwaardig toch dat dergelijke verzachtende- anekdotische uitspraken, de media halen. Terwijl diezelfde media er nochtans niet vies van zijn om elke verwijzing naar geloofwaardige christelijke wijsheid zorgvuldig weg te gommen, - zoals deze week nog - tot twee maal toe - bij de live-vertaling van de aangrijpende concession-speech van Clinton en haar running-mate Tim Kaine.

Dit zwijgen over en verzwijgen van het christelijke gedachtengoed in onze media en bij uitbreiding onze West-Europese cultuur, is volgens mij mede ingegeven door de wijd verspreide overtuiging dat het hier gaat om een onvolwassen levenshouding, waarbij de realiteit van de dood wordt ontkent.

Oosterhuis verzet zich hardnekkig tegen een dergelijke interpretatie van het bijbelse geloof als een kinderlijke illusie. Als 'religie voor volwassenen' kan de joodschristelijke traditie geen hiernamaals-religie zijn. Ik citeer: "In gedachten, verlangen en hoop verlegt en vereeuwigd de mens zijn leven door de dood heen, en vergoelijkt hij het sterven, meestal in een poëtische en schone conceptie van het leven na de dood. De oude Egyptische cultuur getuigt op een grandioze manier van zo'n hiernamaalsverwachting. Zij zoekt het dodenrijk hierboven; daar voert de zonnegod de gestorvenen mee in zijn schip langs de hemel, daar liggen, tussen sterren gespreid, de velden van een hemels Egypte, waar het koren veel hoger groeit dan aan de overs van de Nijl. Een uitvoerig ritueel tracht de doden een veilige overtocht naar die hemel te garanderen.

Toen Israël uit Egypte trok, maakte het zich los uit deze hiernamaalsverwachtingen. Het was een uittocht uit een wereld van religieuze dromen en hemelspecificaties. Daarvoor in de plaats kwam een radicale, aardse opdracht: een land te bewonen, een stad te stichten, gerechtigheid te doen van mens tot mens, niets meer en niets minder. .../... In de loop van zijn harde geschiedenis heeft Israël het als een opluchting ervaren, dat het zijn hoop en zijn energie niet hoefde te richten op een gedetailleerd voorstelbaar leven-na-de-dood, maar op een onvoorstelbare God, die nu is, en met wie je nu, in wederkerige vriendschap optrekt, leeft, in vragen en twijfel, in niet zien en toch, in vlagen van donker en licht.” (Vriend voor het leven, p.273)

Voor Oosterhuis is het bijbelse verhaal van de Naam (d.w.z. Gods onuitsprekelijke en onuitgesproken Naam), een hiernumaals-verhaal van een weg die door mensen wordt gegaan, met vallen en opstaan weliswaar. Een weg ‘van slavenhuis en angstland naar vrijheid en goed en wijd land, van dood naar leven, van leven dat geen leven is, naar volheid van leven.’ (Idem, p.171)

‘Dood’ is in dat verhaal een woord voor een manier van bestaan die de naam ‘leven’ niet waard is. Je kunt levend dood zijn. Je kunt op plekken in je lichaam, in je geheugen, in je hart, ‘dood’ zijn. ‘Dood’ is dat je verstopt bent, dat je zonder hoop bent, ziende blind, je kunt met niemand iets, je kunt niet ontvangen en niet geven. Dood is angst, voor zelfverlies, voor alles wat je niet berekenen kunt en vast in handen houden, angst voor toekomst: je bent ‘als de dood’, je sterft honderd keer in je leven van angst voor de dood.

‘Leven’ is in het verhaal van de bijbel ook een woord voor een manier van bestaan. ‘Wie wil geven wat hij heeft, die zal leven’. Leven is sterven als een graankorrel om vruchtbaar te worden, en vrucht te dragen .../... Leven is: leven tot bevrijding van anderen. En: dat de dood je niet meer terroriseert.’ (Ibidem)

Ook in de lezing uit het boek Deuteronomium van zojuist hebben we uitvoerig de opvallend ‘aardse’ beelden van een vol en gezegend leven kunnen beluisteren. Ik hoef ze hier niet meer te herhalen. ‘Dood’ wordt er voorgesteld als het exacte negatieve spiegelbeeld van alles wat we hebben gehoord. We kunnen kiezen, zegt Deuteronomium tussen leven en dood. Die keuzevrijheid wordt juist mogelijk gemaakt, door het geschenk van de Thora. “De Thora, door JHWH-Ik zal er zijn op de Sinaï aan Mozes gegeven”, zo zegt Oosterhuis, “is één profetisch protest tegen de dood in al zijn gedaanten. De tien woorden over hoe te leven op aarde .../..., zijn uitgesponnen tot minutieuze voorschriften, wenken voor het leven met elkaar van dag tot dag, maar ook tot visioenen van een Nieuwe Aarde in gerechtigheid’. (Idem, p.90). Dus: “Gelukkig de mens die vreugde beleeft aan de Thora van de Heer. Hij is als een boom, geworteld aan stromend water, die elk seizoen opnieuw vruchten draagt. Nooit zullen zijn bladeren verdorren, alles wat hij doet brengt hij tot een goed einde (Psalm 1).

Twee uitsmijters om te eindigen - voorlopig:

- Voor wie het wil weten: Clinton citeerde op het einde van haar concession speech Galaten 6,9: *Let us not grow weary of doing good, for in due season, we shall reap if we do not lose heart.* 'Dat we het niet moe worden om het goede te doen, want ten gepaste tijde zullen we de oogst binnenhalen, als we de moed niet verliezen'. (Tim Kaine verwees eerder uitvoerig naar de parabel van de werkers van het laatste uur.)

- Ten tweede: Deze namiddag zal ik het zwartgeblakerde loof van mijn dahlia's afsnijden, de knollen voorzichtig uit de grond tillen, zorgvuldig laten opdrogen, en koel maar vorstvrij bewaren, om ze volgend voorjaar te herplanten en opnieuw tot bloei te laten komen. Omdat leven nu eenmaal is: leven tegen de dood in.

Jan De Vriese

De Lier, 13 november 2016.

Lezing: Deuteronomium 28.1-14; 30,19-20

Liederen: 'Zwemmen en varen' en 'Ik droomde U' in Verzameld liedboek (Liturgische gezangen op teksten van Huub Oosterhuis)

Lydia Chagoll in 'Wanderlust' (Canvas, najaar 2016)

https://www.youtube.com/watch?v=3F_a7VblvoM

Huub Oosterhuis, Vriend voor het leven, Lannoo, Tielt, 2013.

<http://fortune.com/2016/11/09/hillary-clinton-concession-speech-transcript/>